

Cümhuriyyətdən sonrakı illər SSRİ-nin tərkibinə daxil olmaqla bağlı hadisələrlə yadda qalıb. Ancaq həmin dövrdə bir adam var idi ki, o öz əqidəsi, iradəsi və təcrübəsi ilə zamanında xalqın və öz doğma torpağının gələcəyini xilas edirdi. Bəli, o, bu gün paytaxt Bakının ən uca yerlərindən birində heykəli özəmətlə dayanan Nəriman Nərimanovdur. Son bir ildə dəfələrlə verilən "Nərimanov o uca lıqda heykələ layiqdir?" sualının cavabı isə birmənalı şəkildə müsbət olmalıdır. Əvvəlki yazılardan birində bu məsələyə toxunmuş, tarixi hadisələrə qısa da olsa, səyahət etmişdik. Ancaq bu dəfə daha dəqiq və səhih formada tarixin 1921-ci il 4-5 iyul səhifələrini vərəqləyəcəyik...

... Artıq Cümhuriyyət süquta uğramış, ya da başqa bir dillə desək, bu süquta tərk edilmişdi. İndi həm xalqı, həm

102 il əvvəl...

Nərimanovun Qarabağ xidməti

"Bir gün də Qarabağı erməni tapdağında qoymaram"

də torpağı qurdların süfrəsində qoruyan

bir şəxsiyyətə böyük ehtiyac var idi. O adamın məhz Nəriman Nərimanov kimi

lə üzleşəcəyini bilirdi. Şərqi ölkələrinin,

Günel ABBASOVA

bir siyasi xadim olması böyük şans idi deyə bilərik. O, Bakıda şərəfli, məsuliyyətli işdə böyük çətinliklər

doğma Azərbaycanın nicatı, azadlığı və xoşbəxt gələcəyi üçün bu tarixi fürsəti həyatı bahasına olsa da, yerinə yetirəcəyini qət etmişdi. Müqəddəs borc bildiyi vəzifəni yerinə yetirəcəyinə inanırdı. Bakıya yola düşməzdən əvvəl V.İ.Leninlə görüşündə səmimi söhbətləri bu inamı möhkəmləndirmişdi. Lakin N.Nərimanov Bakı fəaliyyətinin ilk günlərindən onu duman kimi bürüyəcək "bolşevik şovinizmi" kabusundan xəbərsiz idi. Belə ki, Azərbaycanda aprel çevrilişinin ilk günlərindən iqtisadiyyat və dövlət quruculuğunda yerli şəraiti nəzərə almadan Sovet Rusiyası üsul idarəçiliyinin tətbiqi - totalitar rejimin əsasları qoyulurdu.

Qarabağ uğrunda...

Zaqafqaziya respublikalarında sovet hakimiyyəti bərqərar olunduqdan dərhal

sonra üç ölkə - Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan arasında narahatlıq doğuran, münaqişələrə səbəb olan sərhədlərin tənzimlənməsi təxirəsalınmadan həll olunmalı idi. Ona görə də Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin 1921-ci il 13 iyunda keçirdiyi iclasda Tiflisə sərhəd məsələlərini müəyyənləşdirən komissiyaya nümayəndə heyəti göndərilməsi məsələsi müzakirə olunur. Üç gündən sonra növbədənəkar iclasda Azərbaycan SSR Xarici İşlər Komissarı Ə.H.Qarayevin Naxçıvan bölgəsi və Dağlıq Qarabağ səfəri haqqında məruzəsi dinlənir. Məlum olur ki, Ermənistan SSR hakimiyyəti, o zamankı Dağlıq Qarabağı ələ keçirmək iddiasında olan erməni bolşevikləri daşnak siyasətini davam etdirir, hətta A.Muravyanı Şuşaya xüsusi müvəkkil kimi təyin etmişlər. N.Nərimanovun təkliflə ərazi məsələləri həll edilənə qədər A.Muravyanın Qarabağdakı səlahiyyəti ləğv olunur: Ş.Orconikidzeyə, Ermənistan İnkilab Komitəsinin sədri A.Myasnikyana və Azərbaycan Hərbi Dəniz Komissarlığına etiraz teleqramı göndərilir. Həmin məsələyə AK(b)P MK siyasi və təşkilat bürosunda baxıldıqdan sonra N.Nərimanov Tiflisə RKP MK-nın Qafqaz bürosuna dəvət olunur.

1921-ci il iyul ayının 4-də Qafqaz bürosu plenumunun axşam iclasında RKP MK üzvü Stalinin və büro üzvlərinin (Orconikidze, Maxaradze, Myasnikov, Nazarapetyan, Oraxelaşvili və Fiqatnerin) iştirakı ilə müzakirə edilir. Burada Qarabağ məsələsinə iki baxış: 1) Qarabağı Azərbaycan hüddudunda saxlamaq; Bütün əhalinin, erməni və azərbaycanlıların iştirakı ilə Qarabağda sorğu keçirmək, 2) Qarabağın Dağlıq hissəsini Ermənistanın tərkibinə daxil etmək; sonra sorğunu ancaq Dağlıq Qarabağda keçirmək səsə qoyulur.

Plenumda meydana çıxan iki baxışa iştirakçıların səsverməsindən sonra, nəticədə qərara alınır: "Dağlıq Qarabağı Ermənistan SSR-in tərkibinə daxil etmək, sor-

ğunu ancaq Dağlıq Qarabağda keçirmək".

N.Nərimanov qərarla razılaşmır, bəyənətlə çıxış edərək deyir: "Azərbaycan üçün Qarabağ məsələsinin zəruriliyini nəzərə alaraq onun RKP MK-nın qərarına keçirilməsini vacib hesab edirəm. Mən bir cə gün də qoymaram Qarabağ erməni tapdağının altında qalsın. Mən Qarabağı bu gecə ya qaytaracağam, ya da başqa cür həll edəcəyəm!"

Ertəsi gün, yəni 5 iyul 1921-ci ildə RKP MK Qafqaz bürosu plenumu iclasında eyni tərkibli iştirakçılar Qarabağ məsələsinə müzakirə edir, səsvermənin nəticəsi olaraq qərara alınır: "Müsəlmanlar və ermənilər arasında milli (sülhün) asayişin vacibliyinin və Yuxarı, həm Aşağı Qarabağın Azərbaycanla daimi olan Şuşa şəhəri inzibati mərkəz olmaqla Dağlıq Qarabağa geniş vilayət muxtariyyəti verilməklə, o, Azərbaycan SSR-in hüddudlarında saxlanılsın.

Lenin ona etimad göstərirdi

N.Nərimanovun bəyanatına inam və etimadla yanaşan V.İ.Leninin göstərişi ilə o zamankı Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibində saxlanması haqqında 5 iyul 1921-ci il tarixli qərar Şuşa şəhəri inzibati mərkəz olmaqla o zamankı Dağlıq Qarabağa geniş vilayət muxtariyyəti verilməsi" Qafqaz bürosu iştirakçıların əksəriyyətinin xris-

bağ Mirzoyanın güclü təsiri altında muxtar vilayət elan edilmişdir. Mənim vaxtımda bu mümkün olmamışdır, ona görə yox ki, mən bu muxtariyyətin əleyhinə idim, sadəcə olaraq, ona görə ki, erməni köndülərinin özləri bunu istəmirdilər. Mirzoyan bu müddət ərzində erməni müəllimlərinin köməyi ilə zəmin hazırladı və məsələni Zaqafqaziya Diyar Komitəsində keçirdi".

1920-1922-ci illər Azərbaycanda ümumxalq işinə, camaatın maddi rifah halının yaxşılaşdırılmasına, maarif və mədəniyyətin tərəqqisi-

tian təəssübkeşliyinin, yerli müsəlman xalqına xəyanətinin göstəricisi idi.

N.Nərimanov o zaman Azərbaycanın KP Mərkəzi Komitəsində yuva salmış Sarkis, Mirzoyan kimi düşmənlərin, Orconikidze və Kirov kimi ermənipərəstlərin xəyanətini başa düşürdü. Bilir və hər kəsə bildirirdi ki, Qarabağ Azərbaycanın özəli torpağıdır. Ona görə, Bakıda rəhbərlikdə olduğu müddətdə Qafqaz bürosunun xəyanətəkar siyasətinin reallaşmasına imkan vermədi. Onun Azərbaycandan uzaqlaşdırılmasından sonra o zamankı Dağlıq Qarabağa vilayət statusu verildi.

N.Nərimanov özü bu barədə sonralar yazırdı: "... Dağlıq Qara-

ni təmsil edən mənəpərəst məmurları qıcıqlandırır. Nəriman Nərimanovu bəhanə ilə Azərbaycana rəhbərlikdən uzaqlaşdırmaqla onun Şərqdə nümunəvi, demokratik, xalq hakimiyyəti - "Müstəqil Sovet Azərbaycanı" (V.İ.Lenin) yaratmasına imkan vermədilər.

Rus şovinizmi xəstəliyinə yoluxmuş bolşevik məmurları xalqını, Vətəninə sevmə, bütün Şərqi xalqlarını Xristian dünyasının əsarətindən xilas etməyə çalışan N.Nərimanovu millətçi-təmayülçü adlandırır, onun ictimai-siyasi fəaliyyətini, şəxsiyyətini, bəşəri xidmətlərini unutturmuşdu. Lakin doğma xalqı Nəriman Nərimanovu unutmadı.

Ulu öndər Heydər Əliyev Türk dünyasının böyük oğluna layiq olduğu dəyəri göstərdi. O, 1972-ci ildə Nərimanovun heykəlinin açılışındakı çıxışında deyirdi: "Nəriman Nərimanov bu gün də bizimlədir. O özünün nəhəng qaməti ilə burada, qocaman Xəzərin dalğaları üzərində ucalır, vuruşlarda və yaradıcı əməyi şöhrətini qazanmış Bakıda ucalır və tanınmaz dərəcədə dəyişilmiş respublikamızın düzlərinə elə bil iftixarla nəzər salır, xalqın səadəti uğrunda çarpışmış mərd mübarizə görüşə gəlmiş zəhmətkeşlərin çoxmillətli dəstələrini diqqətlə gözədən keçirir".

Sonda müəllimlərimdən Nəriman Nərimanov haqqında tez-tez eşitdiyim bir fikri vurğulamaq istədim. Onlar deyirdi ki, Nərimanov bizim müasirimizdir. Bu, həqiqətdən də belədir. Nərimanov hələ yüz əvvəl Qarabağın Azərbaycan üçün strateji əhəmiyyətini anlamış, onun tarixi torpağımız olduğunu rəsmi sənəddə qaldırmış və Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasına şərait yaratmamışdı. Həyat yollarında nə qədər təlatüm yaşamış olsa da, tək bu məqam ən müsbət cəhəti olsa da, Nərimanovun Azərbaycan üçün etdikləri danılmazdır.